

FAUSTE NOZZE

ALTAN - GRAZIAITI

PADOVA

COI TIPI DEL SEMINARIO

1865

6. Scalettari impr.

AL CONTE

ADRIANO ALTAN

DI CENEDA

Conte ADRIANO carissimo!

Pubblicando io l'anno decorso il Refettorio morale del Padre Rosa di Praglia, nella biografia premessaci accennai ad altro suo scritto inedito Arcana lapidum patefacta.

Il valore scientifico dell'operetta e l'eccitamento di autorevoli amici mi indussero a pubblicarla; e il desiderio di mostrare pubblicamente quanta parte io prenda alla letizia comune per le Vostre Faustissime Nozze mi consigliarono a farlo in questa lieta occasione.

E' incerto l'affetto grande che a Voi mi lega e per naturale simpatia e per le rare doti che Vi adornano e per la Vostra provata amicizia fanno sì che io oggimai consideri il Vostro bene come mio proprio bene, e però proci gioja vicissima del Vostro matrimonio redendolo sì bene assortito.

Diffatti qual altra unione fu stretta mai sotto auspicj più lieti? Pari in entrambi la nobiltà del sangue e la larghezza del censo e il fior dell'età; in ambi maturità precoce di senno, squisitezza di sentire e amabilità di modi; e comune la patria e comune l'amore che Vi legava fanciulli, cresciuto cogli anni e rincigorito da reciproca stima.

Permettete dunque, mio Nobile Amico, che io palesi alla meglio il mio giubilo coll'offrirVi la pubblicazione del seguente lavoro del Padre Girolamo dei Conti Rosa di Padova, e Voi coll'accettarla benignamente datemi nuova prova della Vostra indulgente amicizia.

Accogliete pure gli augurj ch'io indirizzo a Voi e alla Vostra amabile Compagna, augurj di vita lunga e felice rallegrata dall'amore di bella e numerosa figliuolanza, e ricordateVi almeno qualche volta di chi vuol essere sempre

Padova Agosto 1865.

Di Voi Nobile Conte

Amico devotissimo

PIER ENRICO SCALETTARI.

ARCANA

LAPIDUM PATEFACTA

Nos vero, cum didicerimus nulla esse monumenta perenniora iis, quae animo et ingenio pariuntur, omni ope et studio niti debemus, ut nobis tale comparemus Monumentum, quod duret aeternum.

ex Libr. GREG. GYRAL.

ARCANA
LAPIDUM PATEFACTA

EPISTOLA

APONENSIS SAXI DILUCIDATORIA

PERILLVSTRI AC REVERENDISSIMO DOMINO

D. CAROLO DE ALEXIIS

APONI ECCLESIAE ARCHIPRESBYTERO

AC EM.^{RI} PATAVINI ANTISTITIS

VICARIO

D. HIERONYMUS MARIA ROSA CASINAS

EX PRATALENSI FAMILIA

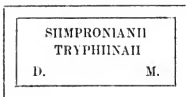
S. P. D.

Cum antehac, pro injuncta mihi provincia, praedia istae peragrarem, non semel ad monumentum, quod in ampla via prope Aponum prostat, oculos animumque eo praecipue studio apuli, ut, si quando a curis jugibus fuisset ociatus, vetus epigramma, quod illud exhibet, accuratius perpenderem. Libuit interea ex proposito lapidem aliquando invisere, ut inde mihi, sedulo ejusdem recognito charactere, ad institutam disquisitionem servandum instrueretur *ὁ λόγος*. Jam tum ad rerum antiquarum notionem, siqua vacaret hora, multiplex proludebam lectione, quum demandati sollicitudo ac diutinus labor officii, valetudinem sensim labefactatam, inprobo demum morbo corripuit. Ipse porro ex vi tandem hujus reeceptus, dum adhuc multa convalitura mihi suppeditatur euratio, ut huiusce taedium illuderem, priscarum iterum rerum rationem inhiantem animum,

in dies paulisper, prout valetudo ferebat, eeu suo hoc in delicio laxabam. Neque vero diu eundem ab Aponensis Monumenti arceere potui recognitione, quam ideo pro voto licet susceptam, minus tamen pro dignitate fortassis absolvi. Hanc agens, ne uni desudarem Mulieris nomini, cuius tantum memoriae titulus consulit, quaedam ejusdem Gentilium elogia, aliqua ad sepulcra, ad aras spectantia, nonnullos item Ethnicorum ritus, et eos vel maxime, quos ab eorum funeribus in sacros usus mutuavit Ecclesia, veluti pro coronide, inserui. Ex his demum varia haec qualiscumque lueubratio coaluit, quam, utpote tuo pariter consilio susceptam, do tibi ipsi, dicoque; id unum deposcens, ut in hac scilicet nil ultra voluntatem offerentis attendas. Eximia ista vel in levidensi munusculo, id Tibi, valetudinario licet squalore oblitum omnique venere vacuum, mei tamen Antiquitatum studii sistens primitias. Grate igitur eandem istasque simul accipias; quo nihil mihi jucundius, nil eisdem faustum magis eveniet; siquidem, tuam erga me lenitatem expertus, quicquid in illis immaturi est, quicquid asperi, hoc a Te gravate minus, aequoque animo suscipiendum fore non dubitem.

Verum, ut ad propositam accedam epigraphem, quam a clarissimis viris, Thoma Reinesio, posthumo suo antiquarum inscriptionum Syntagmati, et Jacobo Salomonio, Inscriptionibus Patavini Agri insertam novi; eam prius ex iisdem referre mens est, ut inde, eliminatis, quae irrepserunt, mendis, germanam eam ex Monumenti recenseam prototypo. Et quidem Ille patria, domoque procul a nostris regionibus dissitus; potissimum alterius fidei, privatis scilicet Thomae Bartholini scriptis, ut ipse testatur, innixus, nil mirum, si tum in titulo Patavinam Albani Plateam, tum Sempronianam in Lapide Gentem effinxerit; sic enim habet ipse in classe decima septima, quam singulariorum ab incertis inscripsit, numero centesimo quinto decimo:

Patavii in Platea Albani, arae
quadratae ex saxo utrinque inscriptum

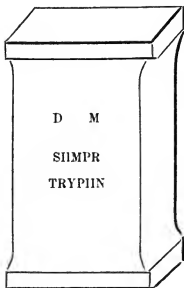

Nec minus tamen alter licet oculatus descriptor, a vera saxi nota deflexit; hic quippe interpunctiones nonnullas, vir gravi aetate caecutiens, litterasque commentus, quarum vel nulla apparent vestigia, has eidem apposuit, atque ex utroque, quod in ara cernitur epigrammate, in graphide forte simul ab ipso conjuncto, unicum deinceps, vitiatumque protulit titulum, quem hic ex praedicto ipsiusnet opere depromptum subijcio.

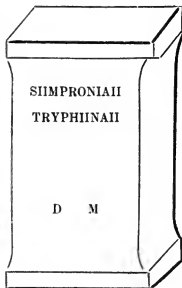
O... L... M.. SYMPRO..
 TRYP.. II.. N... SYMPRO
 NIAE.. TRYP.. IIII.. NA.

Hjusmodi hercle aenigmatis nodum, si a Sphinge propositum ipse Oedipus solvere satagat, huic etiam haerebit aqua; nam quis tot explere lacunas, quis supposititias notas explicare aggrediatur? At enim patent monumento literae altius insculptae, quam quae legentibus haesitandi locum relinquunt. Jam igitur illius typus depravata schemata explodat.

I

II

Dupla hic saxi unius facies depicta duplici insignitur lemma-
te: prius ea, quae Anplau Viam respicit, exhibet posterius op-
posita. Duplex id quidem; nec dissimile tamen, cum unum et
idem utrumque referat; character tantummodo unius rudior a
politiori alterius, nomenque in illo mutilum ab integro hujus di-
stinguitur. Sed hoc undique discrimen evenerit; an ex aevi dis-
crimine, qua una prius, posterius altera fuerit incisa memoria;
an vero ex unius lapicidae, vel erigentis titulum voluntate, qua
contractam primam obscuramque inscriptionem, secunda alteru-
ter elucidare studuerit, norint alii emunctae naris, quod ipse
(nec fateri pudet) non assequor. Attamen mihi, si in remotarum
adeo rerum tenebris caliganti divinare fas sit, postrema equidem
conjectura magis arridet; nam qui secus eadem ara utrinque eo-
dem nomine tantum, nil addito, immutato obsignanda fuerit,
nullus profecto video; cum neque id priscorum mori cohaereat,
nec huiuscemodi aliam ex antiquarum inscriptionum Collectori-
bus hucusque reppererim. Sin vero quispiam coevas bifrontis sa-
xi memorias putet, hic, age, tempus indicet recentioris; quod
tamen, dum adhuc inanum Deorum superstitio vigeret, assi-
gnari non potest; quis enim erga demortuorum sepulcra, vete-
rum religionem ignoret? Ista violare nefas fuisse, ex plurium
Imperatorum sanctionibus colligere est; et Solonem prius in bu-
storum temeratores poenas statuuisse Tullius refert libro tertio de
Legibus. Hinc privatis quoque lapidibus contra eosdem poenae
et comminationes insertae passim occurrunt, inter quas ea non
omittenda, quam e Langermanni Hamburgensis Jurisconsulti
schedis laudatus Reinesius decerpait.

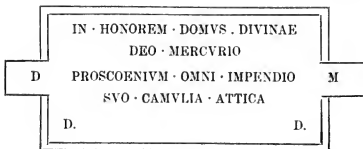
D.	M.
C. IVLIVS. C. L. BARNEVS.	
OLLAM EIVS SI QVI INVIOLA	
RIT AD INFEROS NON RECIPI	
ATVR	

Hanc eandem, paucis immutatis, Sponius referens, in Libro
gallico idiomate edito, cui titulus: *Recherches curieuses*, disser-
tatione decima octava, subdit omnium maximam imprecationem
fuisse, juxta Gentilis Theologiae sensum, ne quis ad inferos re-

cipiatur; quia tunc Anima certa carens sede, inter larvarum, daemonumque numerum recensebatur. Haec sunt ipsa praefati Auctoris verba: « Cette imprecation de n'être pas reçu dans les » enfers étoit des plus terribles, selon les sentimens de la Theologie Payenne; parcequ'allors l'âme devenant errante étoit du » nombre des larves ou mauvais Genies ». Quod si igitur tam grave censebatur flagitium, sepulera eoque magis Divum aras violari; inde monumentum nostrum, utpote sepulcrum, dicatumque Numinibus, illibatum ab Ethnicorum manibus judicare non dubitem; quin huic postmodum neque a Christianis fuisse adhibitam ullam ex allatis Inscriptionibus autumo; vel enim, nascente Ecclesia, praeae infidelitatis reliquiae, ne veri Numinis officerent cultui, deturbatae sunt; vel iis, siquae remanserant, neglectis, cur Christicolae quidpiam immutando, aut earum epigraphi aliquid addendo, eisdem manus admovisse reputandi sunt, cum id nullo pacto hos praestitisse evincatur? Incultae illae quidem simulque venerabiles quodammodo vetustate jacebant, cum, ut de Aponensibus loquar, vel anno a Patavio Conditio 1637, qui aerae communis quadringentesimo quinquagesimo quinto respondet, Attila Hunnorum Rege vastante, vel posteris certe insignis Pagi everisionibus, caeterarum sequutae sortem, amplis ruinis obrutae, non nisi post multa saecula, cum illis promiscue e rudum oblivionisque sinu in haec usque tempora inopinato effodiuntur. En itaque, unde ex uno eodemque auctore utrumque nostrum Epigramma emanasse crediderim; quod, cum, ex dictis, veritati magis consonum arbitrer, et simul ad illud explicandum necessarium apprime, utpote a quo recta ejusdem cognitio dependeat, his, quae proxime dicturus sum, viam sternat. Caeterum Deorum Numini Ethnicos aras et monumentorum pleraque erexisse, certum est apud omnes, qui vel summis labiis eorum delibaverint mores: verum cum in his propria Divum persaepe, quin et hominum nonnunquam nomina (quod tamen perraro) aut singulis, aut certe paucis characteribus denotentur, cuinam ex tanta Deorum turba istae dicata fuerint, cognoscere non adeo est obvium. Nimirum Romani, cum adhuc notarum usus non esset, ut quae in Senatu maxime decernebantur celeris scriptura exciperent, haec, Probo teste, primis tantum notabant litteris, aut colligatis interdum paucioribus, quae a Festo in Pomponii schedis, Notae (unde Notarii emersit vocabulum) appellantur; quaeque in nominibus, praenominibus, legibus publicisque

monumentis caeteris significandis, ex communi deinde consensu usuque receptae sunt. Has mille et centum a primis inventoribus fuisse institutas auctor est Petrus Diaconus; ex quibus Tullium Tironem Ciceronis libertum notas praepositionum commentariis illustrasse asserit; Philorgium Samium alias addidisse commemorat, et postremo Lucium Annacum Senecam eas omnes, digesto auctoque numero, ad quinque millia extendisse; quippe accesserat pridem Scribarum arbitrium, quo unusquisque familiares sibi pro voluntate signaverat. Hinc, tam grandi numero succrescentes, dum veterum rerum studiosis tot difficultatum syrtis obijciunt, quam illis debeamus nos admonent, qui nobis easdem significandas, proprio observationum et laborum impendio curarunt. His ergo ductoribus, jam ad notas eas aperiendas descendo, quae primo in nostra occurrunt epigraphe.

D. M. Plura quidem his litteris innui, si memoriis interponantur, notarum docent Interpretes; ut: *donavit monumentum: dolum malum: domus mortui* (hoc nomine vocabantur sepulcra): *dulcissimus: defuncti memoria*, et alia nonnulla, quae ex ipso Inscriptionum contextu innotescunt: secus, si Inscriptionum fronti, sive ad latera hinc inde apponantur vel Deo Magno, vel Deum Matri, vel tandem, quod semper in sepulcralibus, Diis Manibus dicatum indicant monumentum. Primae explicationis exemplum suppeditat lapis a Guichenonis historia Bressiae, et Beugesiae desumptus.

Idest: in honorem domus divinae Deo Mercurio proscenium omni compendio suo Camulia Attica Deo Magno dono dat vel donum dedit. Igitur D. M. notis Deum Magnum significari in Saxo allato compertum est; quod tamen, cum expresse Numen

exhibeat; secus vero Aponense nullius Dei titulo gaudeat, istud profecto ex Deo Magno sacris est expungendum.

Terrae etiam, quam *Ἱεροβυσσάνην Θεῶν*, caeca sacrificiorum κακοζήλια colendam proposuit, sub Rheae, Vestae, Opis, Cybeles, Isidis et Magnae, Deumve Matris nomine memorias et aras inauguratas legimus: etenim erga hanc antiquissima obtinuit religio; eamque propterea consulto Virgilius Summae Parentis nomine, Dearum nulli, nec Junoni quidem tributo decoravit; nam, ut Plinius ait, Naturalis Historiae libro secundo capite 65: «Ter-» rae uni rerum Naturae partium, eximia propter merita in na-» scentes, natos, et semel editos; et jam a reliqua natura abdi-» catos, nomen indidimus maternae venerationis ». Quae cum ita sint, num Aponensis ara eidem consecrata fuerit, brevi perpendam calamo.

Et sane cum in illius titulo, cujus schema primo loco describitur, Mulieris nomen imperfectum appareat; hoc si in recto casu intelligatur, illa Deorum Matri dicasse monumentum videri potest, quemadmodum eidem et Attidi simul erecta fuit saxi hujus Romani memoria.

MATRI · DEVM · MAGNAE ·
IDÆAE · SVMMAE · PA
RENTI · HERMAE · ET ATTIDI
MENOTYRANNO · INVICTO
CLODIVS · HERMOGENIANVS
CAESARIVS V. C.

Nihilo tamen minus, si ex iis quae iam dicta sunt, eiusdem arae titulus uterque dignoscatur συγχρονος unusque alteri suppar, cum ex secundo aliud prorsus sit iudicandum, nec de primo quidem id asseri poterit; nam si adnotata Mulier Deum Matri erexisset aram, cur non recto casu in hoc quoque exprimenda fuisset? Anne ejusdem nomini in secundo casu exarato votum solum subintelligi debeat? At certe unicum hoc monumentum esset, cui omissa voti circumstantia foret supplenda; saxa quippe Diis ex voto sacra maxime usitatas in hac religionis specie praeseferunt notas: V. S. L. M, quae omnium consensu

leguntur: votum solvit lubens merito; seu saltem in illis hae binae cernuntur V. S., quae suscepti, vel soluti voti sunt indices; ut ea missa faciam, in quibus integre haec verba. *Ex Voto* apparent insculpta. Praeterea, etiam ratione voti rejecta, alteriusque posthabito Inscriptionis respectu, adhuc duriuscula esset ad Deorum matrem relata interpretatio; rarius siquidem, et vix sine alia Numinis nomenclatura Divae nomen notis reperitur contractum, ipsique fere semper Magnae adiectum inditur; quin sacra apud Phryges, quae ab hisce ad Romanos transiere, Opis, Attidisque communia, in monumentis utriusque pariter conjungere plerumque venerationem, ut ex plurimis, quae hic possent adduci, unum subsequens proxime allato fidem addet.

Via Appia, in Vineae S. Xisti

M · D · M · I · ET ATTIDI · SACR ·
 FLAVIVS RVFIVS SABINVS VOLVSIANVS
 VIR CLARISSIMVS ET INLVSTRIS PONTIF ·
 MINOR · VICARIVS ASIAE ET CAECINA LOL
 LIANA CLARISSIMA ET ILLVSTRIS FAEM.
 STAT · EX AERE S · P · DEDICARVNT

quod ita legendum est: Magnae Deum Matri Idaeae, et Attidi Sacrum Flavius Rufius Sabinus Volusianus, vir clarissimus et illustris Pontifex minor Vicarius Asiae, et Caecina Lolliana clarissima et illustris foemina statuam ex aere sua pecunia dedicarunt.

Satis superque, ut arbitror, Cybeles ab ara Aponensi ex dictis, rejecto cultu, superest, ut Manibus Diis sacram fuisse noscamus. Nec obstat in secundo eius typo notas D. M in fine Epigrammatis haberi; et eiusmodi Sertorium Ursatum virum eruditissimum in Epistola nona prioris partis Inscriptionum, quarum titulus: *Marmi eruditi*, alio intelligendas sensu edocere, nimirum: *dedit merito* vel *dedit monumentum*, prout lemmatis postulet ratio. Non, inquam, id obstat, nam licet eadem notae titulum subsequantur, non tamen ita in illius fine cernuntur, ut illud videantur claudere, ipsique censeantur annexae de quibus

tantum doctissimus Auctor loquitur; tunc eniui eas ipse in casu nostro interpretarer: *Defunctae memoria*; verum, licet in fine, seu potius post finem, sic additae sunt, quasi extra Inscriptionem, quemadmodum tum ab ultimo eius versu earundem distantia, tum grandior figura suadet. Non secus igitur extra Inscriptionis corpus esse, Deosque Manes indigitare sunt reputandae, ac in Gruteriano monumento, fol. 639. num. 6, et in Reinesiano classe duodecima, num. 113. hinc idem ad versuum extrema significant. Huc accedit, interdum etiam in fine Epigrammatis Manes Deos, vel notis, vel expressis litteris insculpsisse veteres, ut in sepulchrali saxo apparet, quod Scardeonii aevo, meo hoc in Monasterio S. Mariae de Pratalca visebatur; utinam extaret adhuc; erat enim memoria Lucii cujusdam Cartorii Patavini, Publii Filii, ex tribu Fabia, e quo piissimi Maltraversi de Maltraversis, huiusce Asceterii Institutoris munificentissimi Familia descendit. Sic itaque ab eodem Scardeonio refertur pag. 330.

L. CARTORIVS P. F. FAB. HIC
SEPVLTVS EST. HIC LOCVS
PATET IN FR. P. XX. ETA
MEDIA FORIS IN AGR. P. XXV
HVNC LOCVM MONIMENTVM DIS
MANIBVS DO LEGOQ.

Manibus igitur Diis commendata sepulera, et priscas Mortuorum inauguratas memorias, nemo eat inficias, cum id tumulis, aris sarcophagis, cippis, caeterisque funerum monumentis eorum insculpta mentio testetur; sed qui proprie Manes fuerint, aut unde dicti, nec inter ipsos quidem Veteres, ut Vossius observat, satis convenit. Plures tamen erudite non minus ac fusa horum Numinum texuerunt historiam, ex qua, ne Deorum notionem praetermisisse, neve crambem ad nauseam recoquere videar, sat mihi fuerit de iis, ex libro de Deo Socratis, testimonium Apuleii proferre: «Species, inquit, daemionum est animus» humanus, exutus, et liber stipendiis vitae corpori suo abjuratus, hunc vetere latina lingua reperio Lemurem dictitatum. Ex his erga Lemuribus, qui posteriorum suorum curam sortitus, » pacato et quieto numine domum possidet, Lar dicitur familiaris: qui vero propter adversa vitae merita, nullis bonis sedibus, intervagatione, seu quodam exilio punitur, inane ter-

» riuclamentum bonis hominibus, caeterum noxium malis hunc
 » plerique Larvam perhibent. Cum vero incertum est, quae cui-
 » que eorum sortitio euenerit, utrum Lar sit, an Larva, nomine
 » Manem Deum nuncupant, et honoris gratia Dei vocabulum ad-
 » ditum est». Quod vero ad Manium etymon speetat, sive: *κατ'*
ἀντιρροον ab immanitate vocati fuerint, sive ab aere, qui *μᾶνος*
 est, id est rarus, ut Isidoro placuit, inde eorum natura inno-
 tescit, qua videlicet feri, trucesque potestatem tota in aeris regio-
 ne a Luna ad terram usque exercuisse crediti sunt; eosque Sa-
 cerificiis oblati placare studuit Vetustas; vel, si haec eosdem
 mites putasset, honestioris vitae subsidio, ipsis sacra honoraria
 adhibuit. Omnium primus litasse Manibus ex Valeriis quidam
 legitur, a quo propterea in eam gentem Manii nomen, Sigonio
 teste, profectum est. Sacra haec deinde pro defunctis singulis ob-
 tinuere, ita ut demum nobiliores saltem et virtutis, fortunaeque
 censu illustres, non sine solemnibus funerum pompa, erectis etiam
 aris ad sacrificia tumularentur. Ejus rei insigne apud Virgilium,
 libro quinto *Aeneidos*, extat exemplum. *Aenea* parentante *An-*
chisi; et libro sexto, *Miseni* funus, et reddita extrema piacula,
 sacrarum caeremoniarum peritissimus vates affabre exacteque
 describit. Ratione quidem non dispari Mulieris nostrae Manibus
 fuisse litatum, ara superstes edocet; sed priusquam de Justorum
 ritu quiequam attingam, quaenam illa fuerit, ex allatis eius-
 dem *Arae* Inscriptionibus lubet disquirere.

Ergo in prima SIIMPR habetur, in secundo autem SIIM-
 PRONIAII, sed in utroque: *Semproniae* legendum est; namque
 in illis (et apertius quidem in secunda, quae primam nobis veluti
 dilueidat) per Metaplasmum, duplex *II* vocali secundae substi-
 tuitur, quod in usu fuisse, pluribus monumentis posset ostendi,
 ex quibus hoc Gruteri, folio 818, N. 3.º retulisse sufficiat.

D · M ·
 M · PONTIVS · HIIDISTVS
 DANAIINI · COIVGI · BIINII
 MIIRIINTI · FIICI · VIXIT
 ANNIS MIIICVM · TRIBVS

(^{*} sic)

Videlicet: Diis Manibus. Marcus Pontius Hedistus Danaeni Conjugi benemerenti feci. Vixit annis mecum tribus. Sed quænam hæc litterarum suppositio? Si hariolari liceat; quid si eam emanasse dixerim a speciali quadam Augusti Caesaris scribendi forma, qua is utebatur, ut apud Svetonium videre est, et quam Caesar ipse « Filio in hæc verba innuit? Innumerabilia incidunt » assidue, quæ scribi ad alterum oportet, et esse secreta. Habeamus ergo inter nos notas, si vis, tales, ut cum notis aliquid » scribendum erit, pro una quaque littera scribamus sequentem » hoc modo: pro *a*, *b*, pro *b*, *c*, et deinceps eadem ratione caeteras; » pro *z* vero littera, redeundum erit ad duplex *a*, *a*». Quippe tali pacto, ex vocalibus etiam ad invicem ita subsequens præcedenti substitui potuit, ac duplicari, ut secunda primam, tertia secundam indicaret, ac aliae similiter; proinde vero Siimproniani pro Semproniae, lege eadem insculpi. Porro si minus origo huius literariae syntaxeos arrideat, quippe quæ in Saxis inter vocales tantum *II* et *E* reperiatur, quæque præcipue ad secreti custodiam fuerit adinventa; aliunde nobis eadem probabilius est repetenda; ex usu scilicet, ac, ut ita dicam, commixtione cum Romanis exterarum Gentium, et Graecorum vel maxime, qui in Urbem translatis Laribus, sicut latinae linguae propria quaedam paulatim inseruere vocabula, ita et litterarum, notarumve figuras vel propriis intrusis ob ἐνᾶλλαξιν, vel immutatis latinis, voluerunt evertere. Hinc est, quod in nonnullis tabulis *A*, vel *λ* pro *A* inscribitur; *B*, *V* consonae sedem occupat; *Θ*, defuncti notam significat, et quaedam alia ratione non dispari; ita ut exinde nil mirum sit, si ad imitationem Graecæ *II* duplex *II* interdum pro *E* usurpetur. Caeterum vel simplex *I* et *E* saepius in monumentis alternant, ut in sequentibus videre est.

BILIENO AVG
NALVIVS PINTITVS

MERCVRIO
SACRVM
LVCIVS · TVTELLVS · ET · SVI ·
V · S · L · M ·

Venetum primum, quod in ripa Sanctae Clarae conspicitur, a Naevio Epenteto fuit sacratum Beleno, tutelari Aquiliciensium numini: alterum, quod, ex Guichenonis praelaudati testimonio, in pago quodam Beugesiae, cui nomen *Isarnoro* visitur, Lucii Tutilii, et suorum votum Mercurio solutum exponit. Voces itaque: Bilenio, Nalvius, id est Naivius (nam τὸ L pro I, et I pro L aequae invicem persaepe iacent), Pintitus, Tutellus, nempe, ex praedicta ratione, Tutelius pro Beleno, Naevius, Epentetus, Tutilius, hanc litterarum commutationem fuisse usitatam satis ostendunt, quae in nostra quoque irrepsit memoria. Sed Semproniae nomen jam ad ejus Gentis examen nos revocat.

Sempronios, qui a primis Romae incunabulis floruerunt, ab Aeliciis Graecis descendisse arbitror, qui potissimam Italiae partem tenentes cum Doricis, post diuturna bella coaluere Latinis. Graeci Jones, et Attici Σύμπρονας, Aeoles Σίμπρονας; Latini, adspiratione rejecta, Sempronas, deinde propria nominis formatione, Sempronios appellavere. Ergo Sempronii, vel quasi consentanei, concordēs, unanimēs συνενδοκούντες ὁμόδοχοι; vel quasi modesti, continentes, constantes Σώφρονας dicti sunt; et libera republica, respondens Gentis vocabulo, cognomen Sophi acceperunt. Postiores demum adspirationem revocantes in exprimenda ꝑ graecorum, Sophronios, et Sofronios scripserunt; unde Sophronii promiscue et Sempronii sunt nuncupati. Inter patritios minorum Gentium, ex iis nempe, quas Tarquinius Priscus adscivit, Gens Sempronia numerabatur; licet ad plebem postea traducta, plebeja evaserit. Id autem huic peculiare prae caeteris, ut cognomina sibi a corporis habitu imponeret, propterea Longos, Rectos, Nigros, Rufos, Gracchos, id est graciles, legimus. Tuditani item alii a Tuditis antiquato vocabulo, quod nempe caput malleo simile haberent; et Blaesi tandem dicti sunt a voce: βλαισός; nimirum, qui verba frangit. Plura haec Semproniorum agnomina plures tractu temporis distinxere familias, quae singulae insignibus toga sagoque viris emicuerunt. Enimvero inter caeteras, praeclara extat apud Volateranum Sempronii Longi Consulis mentio, qui cum Publio Scipione Africani Patre apud Trebiam Annibali occurrit. Huius Filium Sempronium Longum et Africanum, primos consules fuisse, qui in spectandis ludis Patres a Populo seceverunt, auctor est Plutarchus; licet legis istius Aelium Sextum, et Marcum Cethegum Livius latores asserat. Primi tribuni militum magistratum pro Consulibus iniere Au-

lus Sempronius Atratinus, Lucius Attilius et Titus Caecilius, quorum concordia domi parem exitum foris praebuit. Cneus Sempronius Praetor apud Celtiberos cum exercitu pro patria agens occubuit. Titi Sempronii Gracchi ex Quatuorviris argento publico feriundo a Caesare dictatore institutis, postea designati Quaestoris, Ursinus numismata refert, non secus ac Lucii Sempronii Pitionis, et Lucii Sempronii Atradini, quem ab Antonio Consulem creatum legimus apud Dionem, libro 49, ubi haec habentur: « Ἀντώνιος δὲ ἐν τούτῳ τῆς μὲν ἀρχῆς αὐδήμερον » ἐξίστη, Λούκιον Σεμπρόνιον Ἀτρατίνον ἀντικαταστήσας, ὅθεν εἰσὶν » οἱ τούτων, ἀλλ' οὐκ ἐκείνων ἐν τῇ τῶν ὑπάντων ἀπαριθμῆσαι ὀνομά- » ζονται. Hoc est: in id temporis (anno videlicet ab urbe condi- » ta 718) Antonius eadem die Consulatum iniiit, et deposuit, » Sempronio Atratino suffecto: qua de caussa nonnulli in Consu- » lum enumeratione non recensent Antonium». Titi item Sempronii Gracchi Vellejus meminit, asserens eundem se, socerumque suum consularem Appium, et Gracchum juniorem fratrem, Triumviros agris dividendis, coloniisque deducendis creasse. Demum Caji Sempronii Gracchi in Republica auctoritatem, extra Italiam coloniae positae, Civitas omnibus Italicis data, nova constituta portoria, novis coloniis repletae provinciae, cives plus quingentis jugeribus habere vetiti, judicia ab Senatu translata ad Equites; denique frumentaria, et agraria aliaeque rogatae leges abunde nos edocent.

Hercle me dies deficeret, si Gentis huius vellem singulos enumerare, qui Magistratibus populi gratia, virtute, potentia, caeterisque tum animi, tum fortunae dotibus claruere. Nec tamen omnino praeterire possim Tiberii Gracchi memoriam, duobus Consulatibus, duobus triumphis, et Censurae, statuaeque in urbe positae gloria illustrem; licet propria ipse illustrior virtute, et Uxoris Corneliae, quae Epistolas disertissime scriptas reliquit, a Tullio et Quintiliano satis commendatas; cui quoque, si Plutarcho fides habenda, rarum Matronae praemium, a populo Romano statua decreta est. Parentum magnitudinem aemulati Filii Tiberius et Cajus Tribunatu insignes, inconcussaeque constantiae, fortitudinis, omnisque integritatis archetypo, ob studium erga Populum, Procerum odio interfecti, celeberrimis postea Romae locis, statu is culti sunt, et ubi necati fuerant, exaedificatis sacellis, sacrificia facta quotidie, ut in Deorum templis multitudine procumbente. Tandem id quoque subdam,

Sempronii foro nomenelaturam mansisse a Sempronio, cujus ope ibidem institutae sunt nundinae; Urbisque in Pannonia nomen pariter, quod Hungaris *Soppron*, *Oedemburgum* Germanis, Latinis est Sempronium, vel Soppronium, quod Lazius ab Aproniano derivasse mavult, a Sempronio Romanorum ductore Tacitum, libro tertio, deducere. Sed an a Sempronio Tuditano qui domuit Istros et Pannones, de quo Appianus Alexandrinus in Illyrico; an vero a Cajo Sempronio Secundo, Pannoniae Noricique Praeside, cum sit incertum, id unum exinde liquet, remotiores quoque Provincias Semproniorum agnovisse nomina, manum pertinuisse, sensisse potentiam.

Sed, quousque ab egregiis Gentis huius gestis abducatur? Praeclara haec equidem, et quae ab aliis conscripta illustrent historias; verum nec interim defuere ex Semproniiis, qui aliorum facinora conscribentes, eadem aequae ac se ipsos posterorum commendarent memoriae. Dionysius Halicarnasseus Sempronio Asellio textit elogium, qui, anno a Roma condita 621, Tribunus militum Numantinae interfuit expeditioni, quam deinceps vasto descripsit volumine, cujus Gellius (seu, ut recentioribus criticis placet, Agellius) quartum decimum librum indicat, alii quadragesimum memorant. Alia item edidit, quae omnia temporum injuria deperire; opera enim, quae sub ipsius nomine circumferuntur, de Italiae divisione, deque Romanae Urbis origine sunt ab Annio Viterbiensi supposita. Cajus Sempronius Tuditanus commentaria lucubravit historica, quae neque ad nos pervenere, nobisque non nisi Antiquorum laudibus, videlicet Macrobiani libro primo, cap. 13., Plinii, Gellii et Ciceronis in Bruto, innotescunt. Quid ultro memoriae inclitae Gentis indulgeam? Singulorum etiam laudes non attingens, quod nec mei instituti postulat ratio, satis me jam ostendisse putavero, ex quo et non inglorio quidem stipite Sempronia nostra descenderit.

Enimvero Patavium ex Semproniiis migrasse quempiam, o qua Patavinae huius Mulieris, tum caeterae suadent non obscuri nominis Romanorum Familiae, quas Urbs eadem domicilio excepit, inter quas Fabia, Valeria, Helvia et Ebutia et Mulvia et Cornelia et Aetia, Cartiliaque cum Ennia Cappella Aruntia, ac Aelia connumerantur, tum Monumentis demum evincitur, quae illius memoriam Familiae praeseferunt. Et quidem, praeter aram, de qua in praesentiarum agimus, nonnulli sepul-

crales lapides extant, quos huius veritatis testes hic juvat
referre.

I

T · SEMPRONIO AVCTO
PATRONO
T · SEMPRONIO
HERMETI
LIB · · · · · BONO
· · · · · AMICO

II

C · SEMPRONIUS
Q · F · PRIMVS VIV
OS · F · SIB · ET VXORI
CLODIAE SECVNDAE
ET · Q · SEMPRONIO
TERTIO FRATRI SVO
IN F · P · XXXVI · RET
P · XXVI · ILLI DE
OS IRATOS QVO
S OMNIS COLVNT · SI
QVIS DE EO SEPVLCR
VIOLARIT

III

TI · SEMPRONII · F

IV

OSSA
SEMPRONIAE
L · F · MATRIS

V

C · RAPIDIVS · C · F · RVFVS
 IIIIVIR · A · P · SIBI · ET
 SEMPRONIAE · L · F · TER
 TIAE VXORI
 C · RAPIDIO · C · F ·
 RVFINO FI
 C · RAPIDIO · C · F · NEPOTI
 RAPIDIAE C · F · MAXIMAE
 NEPTI
 T. F. I.

Prima, Patavio ex Ursatorum aedibus, Rhodigium translata Inscriptio, Titi Sempronii Aucti, et Titi Sempronii Hermetis nomine decorata, nedum illos hac in Urbe degisse comprobat, verum et adhuc fuisse Patricios, ex Patroni arguitur munere, quod in ipsa Aucto Sempronio est adscriptum. «Romulus, » inquit Halicarnasscus, Patriciis Plebejos commendavit, uni- » cuique de plebe libera optione data, ut sibi quem vellet Pa- » tronum eligeret ». Et Festus: « Patronus ab antiquis cur dictus » sit, manifestum; quia ut Patres filiorum sic hi numerari in- » ter dominos clientum consueverunt ». A quonam autem Sempronius hic in Patronum fuerit assumptus, ob lapidis defectum non patet, cui utinam pepercisset aevum; nam et istius dignitas, et Hermetis laus propria innotesceret, quae ex litteris LIB, caeteris oblitteratis, liberalis forte, vel liberatoris conjici potest; non enim iste, earundem litterarum indicio, e libertorum turba putandus est; siquidem huiusmodi conditio hominum, ut plurimum unica L connotabatur, liberti cognomini praemisso liberatoris nomine, quod nullum in monumento apparet.

Secunda Patavii extra Bassanorum domum (quam perperam Zabarella, in sua Aula, juxta vulgi sententiam, Titi Livii fuisse credidit) sub duplici insculpta effigie Inscriptio conspicitur, quam *Cajus Sempronius Quinti filius primus viens fecit sibi, et Uxori Clodiae secundae, et Quinto Sempronio Tertio patri suo.*

In hac Caji Uxor Clodio eidem quoque patricium confirmat ordinem, si tamen et ipsa ortum duxerit a Clodiis, seu Claudis minorum Gentium patribus, quorum genus ab Actio Claudio Sabinio Panvinus deducit: fateor enim huius etiam nominis plebejos fuisse, licet dignitate ac potentia non minores patriciis, ut idem observat. Epigrammatis reliqua tum ad sepulchralis loci mensuram, de qua inferius agendum erit, tum ad imprecationem contra ipsius profanatores pertinent. Caeterum antequam ab hoc digrediar Epigraphæ, adnotandus ἀρχαϊκός occurrit in voce: Vivos, quæ pro Vivus apponitur: quomodo priscos Consul, Virom, Lucion, Filios, et id generis plurima, pro: Consul, Virum, Lucium, et Filius scripsisse constat. Denique ibidem: *Omnis* locum obtinere pro *Omnes* patebit, si quæ jam dicta sunt recolantur.

Tertium monumentum, quod cum caeteris antiquitatis reliquiis, eximii viri Comitibus Jacobi de Zabarellis munificentia, una cum tota libraria suppellectile, fuit Bibliothecæ Divi Antonii donatum, est marmoreum urnæ operculum ex binis Leonibus affabre efformatum, in quorum basi, qua hoc cinerario insidebat loculo, adest *Titi Sempronii F.* memoria. Quid vero τὸ F eiusdem nomini addita? Eo profecto nihil, præter istius agnomen indicat, quod: Felix, Festus, Firmus; vel Sempromiorum more, a corporis habitu: Fuscus, vel tandem quid simile iudicarem. Caeterum mortuis conditoria ex auro, argento, aere, marmore, argillave parata, Jacobus Gruterus, et Kirchmannus affirmant; cum autem hic marmorea ditiorum fuisse notet ad illud Tibulli lib. 3. Eleg. 2da.

Atque in marmorea ponere sicca domo, consequens est, marmoreo hoc operculo Sempromiorum quoque commendari divitias. Duo, quæ reliqua sunt, monumenta Lucium quemdam Sempromium memorant, cujus altera Filia Atestis, ubi Salomonius quartum extare saxum asserit: altera Tarvisii, prope quod, ex Jani Gruteri fide, fol. 403. N. 5. postremum legitur: Cajo Rapidio nupta occubuit; quæ quamvis extra Patavium reperiantur memoriae, non tamen alium a nostrae Urbis Cive Sempromium indicare autumo, qui nuptui filias tradiderit viris finitimis, incolis Civitatis et Oppidi, cujus utriusque imperium post Romanae Reipublicæ casum, aequè ac aliarum Civitatum et Oppidorum Padua suscepit: Atestem namque eisdem paruisse neminem latet, sicuti et Tarvisium, quod tandem

ad Austriacos devolutum, Portinario testante, Carrariensis, Anno 1381, centum mille argenteis redemit. Sed paululum digressi a Rapidii Inscriptione, quae aliquibus forte subobseura videri potest, eam ex Ursato sic legendum advertimus: «Cajus » Rapidus Caji Filius Rufus, Quatuor Vir argento publico » (sen aedilitia potestate) sibi et Semproniae Lucii Filiae Ter- » tiae Uxori, Cajo Rapidio Caji Filio, Rufino Filio, Cajo Ra- » pidio Caji Filio, Nepoti; Rapidiae Caji Filiae Maximi Nepti, » testamento (vel titulum) fieri jussit».

Tot igitur testimoniis firmata, Patavium nemo Sempro-
nia fraudet Familia, quam huc Roma translatam vel sub Ma-
rii Sullaeque tyrannide, vel sub aeri Triumvirum Reipublicae
constituendae Octaviani, Lepidi et Marei Antonii dominio con-
jicere est; quis enim iis temporibus quam plurimos saevius actos
proscriptionibus eives, plurimos item aufugisse, immane detre-
tantes jugum ignoret? Sed eum jam satis superque clarissimae
Familiae elogiis indulserimus, denuo ad Aram Aponensem Sem-
proniae nostrae revocamur agnomine.

TRYPIIN · TRIPHIINAI. His litteris Tryphenae cognomen
adnotatur, cui in prima monumenti facie dempta H ad-
spiratio nil officit, cum apud Marmorarios mos, seu potius *σφελμα*
inoleverit, quo eandem praeter rationem aequae adderent, ac traji-
cerent. Hinc est, quod Atlantes Calpurnio, Lueretia, Cimera, Or-
cestra, et reliquae adulterinae voces occurrunt, non minus ac
propria immutata nomina, ut hoc Helviae Gentilitium, in eip-
po, quem Capaeus affert, libro primo historiae Neapolitanae
cap. 21, conspicitur,

D · M · S ·
GAVIAE · DOMATAE
FILIAE · DVLCISSIMAE
GAVIVS · QVINTILIANVS
ET · ELBIA · DOMATA · PA
RENTES

in quo, ut supra adnotavimus, B quoque, ad graecae B nor-
mam, pro V consonante usurpatur.

Tryphenam itaque ex lapide Semproniam agnoscimus, diuturna gentilium suorum consuetudine, hujusmodi nuncupatam agnomine, quod mollis, delicataque ab ipsa infantia ejusdem habitudo deposceret; nimirum *τρυφή* idem ac delicias mollitiesque sonat; unde apud Curii Lexicon, *τρυφερός, τρυφεών* est: tener, delicians, delicatus. Nec tamen istud Semproniarum Mulierum peculiare agnomen fuisse putandum est, cum Tryphenas ex aliis quoque Familiis epitaphia ostendant; e quibus hoc, quod extabat in Cardinalis Crescentii domibus, Sirmondus colligit.

D · M ·

M · VERGILIUS · EVPHEMUS
FECIT · SIBI · ET · VERGILIAE
TRYPHENÆ · CONIVGI · SUAE
LIBERTIS · LIBERTABVSQVE
POSTERISQVE · EORVM ·
CVM · PARIETE · QVI · HABET
OLLAS · N · XXIII ·

Dixi, Mulieri agnomen Tryphenae inditum, cui, ex ortu, nomen commune Semproniae Gentis obtigerat; quandoquidem foeminas ut plurimum caruisse praenomine constat, quo tamen interdum etiam usas, tractatus edocet de Nominibus impositivis qui Tito Probo tribuitur. Ibi: « Antiquarum mulierum frequenti » in usu praenomina fuerunt Rutilia, Cesellia, Rodocilla, Matricula, Burra, a colore dicta. Ista praenomina a viris tracta sunt: » Caja, Lucia, Publia, Moerea. Caeterum Caja usu super omnes » celebrata est: fertur enim Cajam Cacciliam Tarquinii Prisci » Regis uxorem, optimam lanificam fuisse; et ideo institutum » fuit, ut novae nuptae ante januam mariti interrogatae quaenam » vocarentur, Cajam se esse dicerent ». Hoc vero Cajae praenomen inversa Q signabatur, quemadmodum illud Titae L inversa item notabat. Quod autem ad tempus imponendorum praenominum spectat, non satis id liquet; Valerius enim, pueris non prius, quam virilem togam induerent, puellis non antequam nuberent; Festus vero maribus nono, foeminis octavo die imponi consuevisse praenomina tradidit; eosque dies lustricos, in quibus pueri lustrabantur fuisse appellatos. Ut ex oppositis sententiis emergat veritas, diversa diversis temporibus in usu fuisse dicendum erit; quod tamen, ut ut sit, parum nostra refert, cum vacua Sempro-

nia praenomine fuerit, Gentilitio tantum nomini agnomine, seu, quod idem est, cognomine Tryphenae addito; quemadmodum ex adductis marmoribus, ne alia usque ad fastidium afferam, Camulia Atticae, Caecina Lollianae, Rapidia Maximae, Helvia Donatae, seu potius Donatae, ac Vergilia demum Tryphenae pariter nomenclatura gaudebat.

Titulo Monumenti explanato, superest, ut quaedam Funeraria veterum recolantur, quibus apertius ipsius ratio arae illucescat, simulque non injucunda prorsus funebrium eorumdem rituum colligatur synopsis, quam eo libentius prosequor, quo magis apud illos religionem omnium summam erga defunctos fuisse compertum est; neque enim aliunde sacrarum praeceptue aedium ac templorum initia, quam a sepulcris, Lactantius et Eusebius repetunt, quibus etiam Clemens Alexandrinus astipulatur in adhortatione quadam ad Graecos, ubi: « Superstitio, inquit, templa condere persuasit, quae enim prius hominum sepulcra fuerunt, magnificentius condita templorum appellatione vocata sunt ». Ut igitur parentationum mores recenseam, qui apud Romanos viguere (aliarum enim gentium missas consuetudines faciam), id primo notandum est, eos nedum in Urbe, verum et domi prius asservasse cadavera, quae propterea studiosius culta, Larium ac Penatum invexere superstitionem, deinde tamen Senatus Consulto, Duillio Consule approbante, cautum, ut efferrentur, quod et duodecim tabularum lege: *Hominem in Urbe ne sepelito neve urito*; sancitum est.

Hinc propriis in hortis, aut latifundiis quisque sepulcra instituit, quae cum sacra reputarentur, et neque abalienari, neque culturae unquam addici liceret, signabantur cippis, qui eorumdem quoque mensuram edocerent. Sic allati Semproniani Monumenti notae: IN · F · P · XXXVI · RET · P · XXVI; id est: *in fronte pedes 36, retro pedes 26*; terrae sepulcri jure sacratae latitudinem triginta sex pedum; viginti sex longitudinem connotant. Verum ne inopes, qui nulla possidebant praedia, nec erant emendo, sepulturae carerent solatio, his publicis assignatus est locus, cui romanum vocabulum indidere *Puticularum*. « Puticulae, ait Varro, quod ibi in puteis obruebantur homines; nisi potius, ut Aelius scribit: Puticulae quod putescabant ibi cadavera projecta, qui locus publicus ultra Esquilias ». Publica defunctis caeterae quoque Urbes decrevero conditoria, quae Culinae dicuntur ab Aggeno Urbico, a Strabone νεκρόπολις, perinde

ac mortuorum congeries, coetus, aut quodammodo civitates; nimirum νεκρὸν, et νεκρός; cadaver; πόλις vero collectam, urbemve significat. Patavii suburbanum in hunc usum cessisse Pignorius astruit, quod adhuc semigraceum inde vocabulum retinet, quo Terra Nigra, quasi Terra νεκρῶν, perinde ac terra mortuorum vocatur. Caeterum suis in agris sepulcra parantes, fere secus vias easque frequentiores recondi gaudebant, cuius rei causam Varro in haec verba tradidit: « Monumenta a monendo; quae » sunt in sepulcris; et ideo secundum viam, quo praetereuntes » admoneant et se fuisse, et illos esse mortales ». Obvii itaque praetereuntes cippi, his non minus religionem erga jacentes suadebant, ac istorum excitarent memoriam, ut propterea redcuntes ad agros, vere ineunte, sertis floribus, caeterisque munusculis, necessariorum amicorumque parentarent manibus; cui Religio-nis officio alludens ait Ovidius:

Est honor et tumulis animas placare paternas,
 Parcaque in extructas munera ferre pyras.
 Parva petunt manes, pietas pro divite grata est
 Munere; non avidos Styx habet ima Deos.
 Tegula porrectis satis est vallata coronis,
 Et sparsae fruges, parvaque mica salis.
 Inque mero mollita ceres, violaeque solutae:
 Haec habet in media tecta relicta via.
 Nec majora veto; sed et his placabilis umbra est,
 Adde preces positis, et pia verba focis.

Religiose ergo semel in anno (unde noster anniversarius sacer dies inolevit) hoc adhibito cultu adibant sepulcra, sed cum aliqui minus suorum desiderium ferre possent, tertium, septimum, nonum et quidam trigesimum et quadragesimum diem, non sine quadam numerorum superstitione, suorum manibus mortuorum, feralibus ejusmodi impendendis caeremoniis dicarunt; ex quibus adhuc apud nos tertius, septimus et trigesimus dies custoditur. Hinc stato tempore, Feralia instituta, Feriae scilicet Diis sacratae Manibus, ad eos placandos; sic a ferendis epulis dictae, ut ex Ovidio, secundo Fastorum, colligitur; quibus fabas, lentes, cicer et offas ad sepulcra ferebant; quae fortasse ferecula silentibus Umbris illata, Donatus vocabuli deceptus etymo silicernium putavit, quod veteres tamen Grammatici simul omnes ab albo feralium excludunt.

Solemnia item fuere piacula, quae Lemuria seu Leuuralia

nuncupata, mense Majo, tribus noctibus peragebantur, quibus prisci se Lemures ex domo ejicere clamantes, pede nudo, lotisque manibus, nigram fabam jaciebant, ore post terga versato, aerisque tinnitu addito, ut Lemures fabis redempti domo abirent, novies orabant; donec solutis religione animis, Manes expiatis duxissent. Superstitione non dispari, Februis quoque vocavere, a quibus Numa Pompilius, eo quod postremo anni mense fierent, Februarii nomen desumpsit; unde Naso cecinit, libro p.^{mo} Fast.

At Numa nec Janum, nec avitas praeterit Umbras,

Mensibus antiquis praeposuitque duos.

Hoc itaque tempore, diebus duodecim februatus, id est purgatus populus, pro impetranda defunctis quiete, sacrificiis circa sepulcra, accensis facibus cereisque incumbabant. Exinde forsitan, antiquato jam vetustatis errore, Monasteria Benedictini ordinis, quoque anno, altera die ab Omnium Sanctorum solemnitate, omnium Defunctorum commemorationem agere consueverunt, quam primo Sancti Odilonis Abbatis jussu institutam, servatamque apud Monachos diu, postea comprobans Universalis recepit Ecclesia.

Generalibus inspectis parentationibus, hic sibi locum ritus quoque efferendi, expiandi tumulandive cadaveris vendicant, cum et ipsa funerum pompa quaedam in hodiernos usus contulerit; quinimo ipsa eadem parricidis, qui sanguineis virgis verberati, et culeo cum cane, simia, gallo et serpenti insuti mari injiciebantur, et scelestioribus aliis denegata, privationi sepulturae sacrae, qua nos quoque nefarios multamus homines, visa sit quodammodo praelusisse. Quod itaque ad elationem funerum attinet, lotum a libitinariis et pollinctoribus utcumque cadaver, vestibus albis indutum, sandapilae occidente sole imponebatur, quod innuente Tacito, signa et imagines praecedebant plurimis taedis exceptae, ut Virgilius refert Aeneidos und.^{um}.

..... et de more vetusto

Funereas rapuere faces; lucet via longo

Ordine flammaram, et late discriminat agros.

Faces subsequebatur interdum cerea defuncti imago, quod de Caesare in Appiano legimus; supinus enim ipse in loculo jacens haud a quoquam potorat cerni; interdum, ejus loco, Archimimus funeris, qui scilicet defuncti sustinebat personam, ejus laudes, dicta, factaque repraesentans; postea cadaver ipsum, quod cum cantu prosequebantur; tum demum filii, et propinquiore oper-

tis capitibus; filiae vero, si quae fuissent superstites, nudis pedibus, passisque erinibus incedebant. Hoc ordine procedebatur ad pyram, si tamen comburendum fuisset corpus; non enim id semper in usu fuit, eum prius non cremarentur, deinde post Antoninorum Imperatorum tempora, rursus cadavera cremari desierint. Rogo itaque jam antea extructo, ac pie et odorem illibito, is qui maiore necessitudine mortuo iunctus fuerat, flammam, aversa facie, admovebat, ut igne pyra concepto, prius superstratus ustularetur defunctus. Hic interim oratione laudabatur funebri, post quam Praefica *Illicet* enunciabat, quasi ire licet, ut Donatus explicat; statimque a dignioribus, discincta veste, calceisque detractis, cineres et semiusta ossa collecta, urnaeque reposita sepulcro inferebantur, ante quod aram fieri solitam, ex Mauri Honorati, Apollonii et Favorini testimonio compertum est, quibus et Sallustius addendus, qui Philenis fratribus binas constitutas aras Siculo Peloro narrat oppositas. In ara, caeruleis aut nigris vittis redimita, et cupressu, steriles easque nigras victimas immolabant, lac, mel, vinumque vergentes, hostiarum visceribus ter circa aram ductis, quo sacro piaculari demortui manes arbitrabantur. Hoc pacto, lustrabantur qui aderant viri; quod Virgilius post iusta Miseno persoluta describit:

..... Ter socios pura circumtulit unda
Spargens rore levi et ramo feliceis olivae,
Lustravitque viros, dixitque novissima verba.

Novissima quidem verba, erant extremum Vale, quod sic alta voce pronunciabatur: *Vale, Vale, Vale, nos te ordine quo permiserit Natura sequemur*, eoque pacto, soluto funere, abibant.

Exequiarum hic ritus, licet non semper idem prorsus permanserit, temporum diversitate, defuncti conditione statuque respecto, firmus tamen apud Romanos quoad essentialia semper obtinuit fuitque servatus; tanti siquidem intererat, mortuo extremum honorem impendere, ut hoc vacuus stygiam paludem tranare haudquaquam posse putaretur. Illis ideireo, qui vel periissent naufragio, vel quorum corpora haberi non possent, per pulveris glebaeque injectionem parentabant, caeremoniis adhibitis, ac si praesens extitisset cadaver; et ejusmodi imaginarium, seu honorarium tumulum vocavere, graecoque vocabulo *νεκρώριον*, quasi inane sepulcrum; quo cenotaphio, seu doloris castrum, ut nos appellamus, erecto, post eliminatos errores veteres, Ecclesia quoque absentibus mortuis, ac si forent praesentes, iusta persolvit.

En igitur priscorum funerum ratio, ex qua, quod praesentis erat instituti, notitia emanat funebris arae, quae parabatur et in exequiarum usum, et ad Februorum sacrificia, quae fuisse quotannis celebrata ostendi; ejus vero generis et Sempronianam esse, procul omni dubio apparet; cum eidem adstruendae et perantiqua consuetudo, et Semproniae Gentis ac Familiae dignitas, opesque convenerint. Insuper ex funerariis ritibus, alios ad nos usque traductos, in religiosos cultus sacros alios, praeter jam recensitos, exinde novimus: siquidem, unde Altarium in suffragium Defunctorum origo; unde Sacrificiorum pro Mortuis initium; unde in funeris elatione et accensae faces, et salutiferae Crucis praelatum signum, et impensa Psalmorum modulatio, et lustralis tandem aquae conspersio, nisi ab antiquis parentationibus, reformatis caecis Ethnicorum moribus ad normam Evangelici luminis, defluxere? Caeterum ut a sacris abcedam ceremoniis, et fabarum usus a feralibus, aut Lemuriis traductus in solemnis nostrae defunctorum expiationis die, nonne adhuc obtinet? Sic nunc etiam conspicuos quosque demortuorum pro coniectione laudari passim audimus; inque justis, quae Summo Venetiarum Duci, Magnoque (ut ajunt) Cancellario persolvuntur, et cereae elatae imagines et atrati opertoque capite subsequentes necessarii, qui vernacula ejus Urbis lingua *Scorruzzosi* appellantur, non nisi antiquitatis reliquias instaurant.

Jam quae ad parentalia, quae ad tumultum, ad aram ejusque epigraphem spectant, iis perpensis singulis, ad umbilicum utcumque haec Aponensis lapidis elucidatio pervenit, quae rudi, incitoque stylo compacta, si Athenaeo digna minus, incomptaque evaserit; profecto vel inde hunc unum in ipso fuisse mihi, non alios, sed mei ipsius erudiendi finem testabitur; quid enim anser inter olores obstrepam? Hoc Theseo, eam et prolixitatis, quam ex rei ubertate contraxit, et alterius cujuscumque vitii notam evasuram confido. Tu interim, ne tuo insignitam Nomine dedigneris, Perillustris ac Reverendissime Domine; sed ea, qua praestas humanitate, primas hasce ingenii mei fruges excipito. Parva equidem tenuis ego, gravius afflicta valetudine majora Tibi debens exhibeo; at recolas velim, ea etsi minima sint, parva tamen non esse, quorum majora praeberi non possunt. Vale.

Dat. Prataleae octavo Idus Novembris 1723.